

# A MAGYAR NYELV SZÓTÁRAI, NYELVTANAI, KÉZIKÖNYVEI ÉS A HATÁRON TÚLI MAGYAR NYELVVÁLTOZATOK

AZ MTA HATÁRON TÚLI KUTATÓÁLLOMÁSAINAK FELADATAIT IS ELLÁTÓ NYELVI IRODÁK ÁLLÁSFOGLALÁSA

Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Kolozsvár és Sepsiszentgyörgy  
Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely  
MTA Ukrajnai Kutatóállomása, Vajdasági Magyar Nyelvi Korpusz

2003 nyarán jelent meg a *Magyar értelmező kéziszótár* második, átdolgozott kiadása. A megújítási munkálatok során a szótár nemcsak az előző, 1972. évi kiadás óta Magyarországon keletkezett új szavakkal gazdagodott, hanem – egyelőre csupán mutatóként, korlátozott terjedelemben – három határon túli magyar nyelvújítóból, az erdélyiből, a szlovákiaiból és a kárpátaljaiából is kerültek be szavak, szójelentések és szókapcsolatok a szótárba. Ezzel ez a fontos szótári mű megszűnt nevét meghazudtolóan kizárólag *magyarországi* szótár lenni, s fontos lépést tett afelé, hogy csakugyan a *magyar* nyelv értelmező kéziszótára legyen.

Az értelmező kéziszótár egyetemes léptékvé válása szimbolikus okokból is fontos, hiszen arra utal, hogy a magyar nyelvterület határai nem esnek egybe a jelenlegi országhatárokkal, amiképpen a magyar nemzet sem azonos a magyarországi magyarok közösségével, és hogy a kizárólag vagy nagyjából határon túli régiókban használatos szavak, kifejezések is a magyar nyelv legitím elemei. A szimbolikus okokon túl a határon túli szóanyag bekerülésének gyakorlati jelentősége is van. Egyfelől a ma-

gyarországi magyarok megismerkedhetnek a határon túli magyar nyelvújítások legfontosabb elemeivel, ami megkönnyítheti számukra a magyar-magyar kommunikációt, másfelől pedig a határon túli magyarok megtudhatják, hogy az általuk nemegyszer kizárólagosan használt sajátos szókészlet elemeknek melyek a magyarországi magyar megfelelőik, ami szintén javíthatja a magyar-magyar kommunikáció minőségét, hosszabb távon pedig akár a magyar nyelv magyarországi és határon túli változatai közti szókészlet különbségek csökkenéséhez is vezethet. Végül pedig a szimbolikus megjelenítés és a gyakorlati hatás mellett a határon túli szavak szótári rögzítése voltaképpen a nyelvleírás része, s így elméleti jelentősége is van: serkentője lehet a magyar szókészlet differenciálódásával kapcsolatos vizsgálatoknak, ezeket egy újabb dimenzióval gazdagíthatja (az eddig is vizsgált regiszterbeli, stilisztikai és nyelvjárási differenciálódáson túl).

Az értelmező kéziszótár új kiadásának határon túli magyar szavakkal való gazdagítása azonban csak az első lépés, melyet számos továbbiak kellene követnie. Ez az első próbálkozás ráadásul hiányos és bizonytalan

is, hiszen kimaradt belőle egy fontos állami változat, a vajdasági, s a többi háromban sem összehangoltan történt a szavaknak a szótárba való beépítése, ezenkívül pedig a szótár nem rendelkezik olyan minősítési apparátussal, amely lehetővé tette volna a bekerült szókészlet elemek egy részének korrekt stílusminősítését. A továbbiakban egyfelől fontos lenne, hogy a kéziszótárak ezentúl ne legyenek változatlan utánnyomásai, hanem minden új kiadás megújított, felfrissített kiadás legyen – ennek ma már nincsenek technikai akadályai, mivel az új kiadás szóanyaga számítógépes adatbázis formájában is megvan. Ez azt jelenti, hogy nem lehet technikai akadály annak sem, hogy a következő kiadásban megjelenjenek a vajdasági magyar szavak is. Ezenkívül pedig a négy állami változat szókészletének összehasonlító vizsgálata alapján el kell végezni a szükséges korrekciókat annak érdekében, hogy a következő kiadásba bekerülő mutatványanyag kiválogatása lehetőleg azonos szempontok alapján történjék. Másfelől elengedhetetlenek tartjuk, hogy mostantól fogva a magyar nyelv szókészletének egy-egy aspektusát bemutató más típusú szótárak is tartalmazzanak határon túli magyar szavakat.

Mivel számos szótári mű hagyományosan az értelmező szótárakra épít, föltehető, hogy egyes új szótárakba mintegy automatikusan is bekerülnek majd a kéziszótár jelenlegi (és a további) kiadásaiban meglévő határon túli magyar szavak. Ez azonban nem elegendő. Egyrészt azért nem, mert – amint említettük – a kéziszótár második kiadásában található szóanyag hiányos, és nem egységes szempontok alapján történt a kiválogatása, s így nem biztos, hogy megfelelően reprezentálja az érintett határon túli magyar nyelv-változatokat. Másrészt azért nem, mert az eltérő típusú szótárakba sok esetben eltérő szempontok alapján kell a határon túli magyar szavakat kiválogatni. Ebből következően nélkülözhetetlennek tartjuk, hogy a

jelenleg készülő és a jövőben tervezett szótári művekbe, azok jellegétől függő mértékben a határon túli magyar nyelvészek is be legyenek vonva. A Magyar Tudományos Akadémia határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák munkatársai – akik 2003. július 18-i illyefalvi tanácskozáson Péntek János erdélyi nyelvész biztárat meg azzal, hogy képviselje őket a különféle magyarországi szakmai és tudományos rendezési fórumokon – szívesen segítenek a megfelelő szakemberek kiválogatásában és a munka koordinálásában.

Az említett tanácskozáson a nyelvi irodák képviselői megvitatták ezt a kérdést; ennek alapján elsősorban a következő szótártípusokban tartják fontosnak a határon túli magyar nyelv-változatokhoz tartozó sajátos szókészlet elemek egy részének beépítését:

1. értelmező szótárak, például a most készülő Kiss Gábor-féle diákszótár, frazeológiai szótárak;
2. idegen szavak szótárai, pl. *A magyar nyelv kézikönyvtárának* idevágó kötete;
3. helyesírási szótárak, például *A magyar nyelv kézikönyvtárának* idevágó kötete, a *Földrajzi nevek helyesírási szótára*, ill. a helyesírás-ellenőrző számítógépes programok;
4. színónimaszótárak;
5. névszótárak, különösen az utónévkönyv, valamint az enciklopédikus jellegű művek, pl. helységnévtárak, névlexikonok;
6. csoportnyelvi szótárak, mindenekeelőtt szlengszótárak;
7. szakszótárak;
8. két- és többnyelvű szótárak.

Ennek érdekében a nyelvi irodák munkatársai hivatalosan is fölveszik a kapcsolatot a Nyelvtudományi Intézet lexikográfiai osztályával, hogy pontos áttekintésünk legyen a folyó szótártani munkálatokról, s így – ahol szükségesnek látják – lépéseket tudjanak tenni a határon túli szavak felvétele érdekében. Továbbá a nyelvi irodák munkatársai tájékozódni fognak arról, milyen más

intézmények foglalkoznak szótárkészítéssel, hogy áttekintést szerezzenek minden olyan munkátról, amely fontos lehet a határon túli magyar szókészlet vonatkozásában.

A szótárakon kívül más elméleti és alkalmazott nyelvészeti munkákban is szükséges tekintettel lenni a magyar nyelv határon túli változataira, mindenekelőtt a helyesírási szabályzatban, valamint a leíró nyelvtanokban, amennyiben ez utóbbiak kitérnek a regionális és regiszterbeli eltérésekre. Ami a helyesírási szabályzatot illeti, itt egyrészt azon kell lenni, hogy az egyes szabályok illusztrálásaképpen bemutatott példaanyagban arányosan szerepeljenek határon túli szavak, földrajzi nevek, intézménynevek stb., másrészt pedig szorgalmazni kellene a helyesírási szabályok ésszerű mértékű „förlazítását”, több írás- és alakváltozat fölvételét, tekintettel a határon túli nyelvváltozatokban használt változatokra is (például a *nejlon* mellett a *nájlón*, a *jöttök* mellett az erdélyi és kelet-magyarországi *jöszitök*). Szintén fontos lenne, hogy a nyelvtudomány érintett területeinek jelenleg széleskörűen elfogadott álláspontját tükröző, korrekt nyelvhelyességi kézikönyvekben (például *A magyar nyelv kézikönyvtárának* idevágó kötetében) is megfelelő arányban képviselve legyenek a

határon túli magyar nyelvváltozatok nyelvhelyességi problémái.

\*

A 2003 szeptemberi helyzethez viszonyítva, amikor a fenti *Állásfoglalásban* csak az akkori helyzetet rögzíthettük, és határozott szándékainkat, illetve javaslatainkat fogalmazhattuk meg, most, 2004 májusában már bizonyossággként írhatunk arról, hogy a korábbi négy mellé további három Kárpát-medencei kisebbségi régió munkatársai kapcsolódhattak be közös nyelvi programjaink megvalósításába. Az *Állásfoglalásban* említett egyik kötetbe, *A magyar nyelv kézikönyvtára* sorozat egyik kötetébe, a *Helyesírási szótárba* az egyes kutatóállomások, illetve munkatársak már ki is dolgozták és le is adták javaslatukat (a kötet meg van szerkesztve, és megjelenésre vár), egy másik kötetbe, *Az idegen szavak szótárába* szánt határon túli magyar szavak hét listája is elkészült.

*Péntek János*

Babes-Bolyai Tudományegyetem  
jpentek@lett.ubbcluj.ro

Kulcsszavak: *MTA-kutatóállomások, kisebbségi nyelvváltozatok szókincse, nyelvi tervezés, szótári munkálatok*

